

УДК 81'272'37:[82-1:78.083]"196"
DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.3-1/37>

Шмуля Л. В.

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

МОВНА КАРТИНА СВІТУ РОК-ПОЕЗІЇ 90-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ: ЛІНГВІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ

Статтю присвячено лексико-семантичному аналізу мовної картини світу в рок-поезії 90-х років ХХ століття. Автором наведено визначення картини світу. Картина світу більшістю дослідників визначається як цілісний глобальний образ світу, який є результатом всієї духовної активності людини, що лежить в основі світобачення людини, репрезентує істотні властивості світу в розумінні її носіїв. Розглянуто основні різновиди картини світу, такі як наївна, наукова, релігійна, культурна, реальна та ілюзорна. Визначено, що мовна картина світу являє собою сукупність зафіксованих у мовних одиницях уявлень народу про дійсність на певному етапі розвитку народу, уявлення про дійсність, яка відображена в значеннях мовних знаків – мовне членування світу, мовне упорядкування предметів та явищ, закладена в системних значеннях слів інформація про світ. Мовна картина світу може бути не лише національною, індивідуальною, але й певним напрямом у музиці, зокрема, рок-музика, може створювати свою мовну картину світу. У нашому дослідженні ми спиралися переважно на поняття лексико-семантичного поля – групи слів, об'єднаних єдиним (інтегральним) значенням. У результаті лексико-семантичного аналізу рок-поезії 90-х років було виділено такі лексико-семантичні поля, як «свобода», «почуття», «мораль». Поняття «свобода» є найголовнішим складником філософії рок-музики загалом. Лексико-семантичне поле «мораль» представлене лексикою, яка прямо чи опосередковано позначає нехтування морально-етичними принципами та нормами, що називається аморальністю. Лексико-семантичне поле «почуття» представлено лексикою на позначення як позитивних, так і негативних почуттів. Серед позитивних було виявлено кохання, до групи негативних почуттів – почуття неспокою, відчаю, песимізму.

Ключові слова: картина світу, мовна картина світу, мова, лексико-семантичне поле, рок-поезія.

Постановка проблеми. У результаті взаємодії людини зі світом утворюється її уявлення про світ, формується певна модель світу, яка у філософсько-лінгвістичній літературі називається картиною світу. Картина світу – одне з фундаментальних понять, що описує людське буття.

Аналіз основних досліджень і публікацій. В останні роки картина світу стала однією з найбільш актуальних тем у сучасній науковій думці. Різними аспектами вивчення картини світу займалися такі дослідники, як: М. А. Дмитрієва, О. А. Корнилов, В. А. Маслова, З. Д. Попова, В. Н. Постовалова, В. Н. Телія, Т. В. Цив'ян, Є. А. Щербань.

Постановка завдання. У статті автор ставить за мету виявити й описати особливості лексико-семантичного вираження мовної картини світу рок-поезії 90-х років ХХ ст.

Виклад основного матеріалу. Картина світу – це певна система уявлень про навколишню дійсність. Цей термін був уперше застосований відомим австрійським філософом Людвігом Вітгенштейном у його відомому «Логіко-філо-

софському трактаті» (1921). На його думку, світ навколо нас – це сукупність фактів, а не речей, і визначається він суто фактами. Людська свідомість створює для себе образи фактів, які являють собою певну модель дійсності. Ця модель, або картина фактів, відтворює структуру дійсності загалом або структуру її окремих компонентів [1].

Т. В. Цив'ян зазначає, що поняття картини світу будується на вивченні уявлень людини про світ. Світ – це людина і середовище в їхній взаємодії, а картина світу – «результат переробки інформації про середовище й людину» [8, с. 26].

З. Д. Попова виділяє два типи картин світу: безпосередня та опосередкована. Безпосередня картина світу – картина, отримана внаслідок прямого пізнання свідомістю навколишньої дійсності. Її ще називають когнітивною. Опосередкована картина світу – це результат фіксації концептосфери вторинними знаковими системами, які матеріалізують наявну в свідомості безпосередню когнітивну картину світу. Це мовна та художня картини світу [7, с. 51–53].

С. А. Щербань описує такі різновиди картин світу, як наївна, наукова, культурна, релігійна, реальна, ілюзорна та мовна.

Наївна картина світу – це результат практичного пізнання дійсності, який має етнічну специфіку і знаходить своє відображення в мовному матеріалі, традиціях, культурі.

Наукова картина світу розуміється як система уявлень людей про властивості й закономірності дійсності (реально існуючого світу), побудована в результаті узагальнення та синтезу наукових понять і принципів.

Релігійна картина світу вважається різновидом наукової, виконує світоглядну функцію, пояснює світ, базуючись не на наукових знаннях, а на визнанні іншої дійсності поза межами чуттєвого сприймання.

Культурна картина світу – це сукупність раціональних знань та уявлень про цінності, норми, менталітет власної та інших спільнот, погляд члена культури на зовнішній світ.

Мовна картина світу визначається як сукупність знань про світ, відображених у мовному та мовленнєвому матеріалі (у лексиці, фразеології, граматиці) [4].

Початки тези про мовну картину світу належать В. Гумбольту, який стверджував, що «в кожній природній мові є характерний тільки для неї огляд світу» [4]. «Всяка мова, позначаючи окремі предмети, насправді творить: вона формує для народу, який є її носієм, картину світу» [4]. Погляди В. Гумбольта сприйняли і розвинули неогумбольдтіанці (Л. Вайсгербер, Е. Сепір, Б. Ворф). Саме Л. Вайсгербер увів поняття «мовна картина світу» до наукової термінологічної системи [2, с. 57].

Зокрема, мовну картину світу визначають у такий спосіб: уявлення про дійсність, що відображене у мовних знаках та їхніх значеннях – мовне членування світу, мовне упорядкування предметів та явищ, закладена в системних значеннях слів інформація про світ; результат відображення об'єктивного світу повсякденною (мовною) свідомістю тієї чи іншої мовної спільноти [3, с. 112].

В. А. Маслова зазначає, що мовна картина світу – це загальнокультурне надбання нації, вона є структурованою, багаторівневою. Саме мовна картина світу зумовлює комунікативну поведінку, розуміння зовнішнього світу та внутрішнього світу людини [6, с. 65].

Мовна картина світу – це образ світу, що створюється лінгвістичними засобами, а саме: номінативними засобами мови; граматичними засобами

мови; функційними засобами мови; образними засобами мови; фоносемантикою мови; дискурсивними засобами [5, с. 19].

Отже, мовна картина світу – це сукупність зафіксованих у мовних одиницях уявлень народу про дійсність на певному етапі розвитку народу, уявлення про дійсність, що відображена в значеннях мовних знаків – мовне членування світу, мовне упорядкування предметів і явищ, закладена в системних значеннях слів інформація про світ. Кожна національна спільнота, засвоюючи знання про світ, відбиває його через призму рідної мови, тобто створює свою мовну картину світу. Мовна картина світу може бути не лише національною, індивідуальною, але й певний напрям, наприклад, у музиці може створювати свою мовну картину світу. У статті автор досліджуватиме картину світу, відображену в рок-поезії 90-х років ХХ століття.

Для здійснення лексико-семантичного аналізу було відібрано тексти пісень із матеріалу періоду 90-х років різних англійських гуртів, а саме: Depeche Mode, Bush, Oasis, The Rolling Stones, Pink Floyd.

У результаті аналізу ключових слів у текстах пісень відповідних гуртів було виявлено, що найбільш часто вживаною є лексика, яку можна об'єднати в лексико-семантичне поле «мораль». Мораль – система поглядів, уявлень, норм та оцінок, що регулюють поведінку людей у суспільстві. Джеремі Бентам зауважив, що мораль «у найзагальнішому розумінні – це вчення про мистецтво направляти дії людей так, щоб виробляти найбільшу суму щастя». Мораль є одним з основних способів нормативної регуляції дій людини [7].

Поширеність у текстах пісень лексики, що пов'язана з темою моралі, пояснюється тим, що молодь критично оцінювала морально-етичні принципи і такі звичні цінності цивілізованого суспільства, як респектабельний конформізм, користолюбство та кар'єризм, престижна робота, облудні правила «пристойності», які давали змогу спритно влаштувати темні справи. Виступаючи проти цього, автори пісень порушували та нехтували морально-етичними принципами та нормами, тобто виражали аморальність.

Прикладом порушення моральних норм і принципів може слугувати пропаганда вживання наркотиків і спиртних напоїв, що часто трапляється в текстах рок-пісень. Людина, зосереджена на рок-культурі, може остаточно захиститися від зовнішнього світу, завдяки вживанню алкоголю і наркотиків, що сприяє руйнуванню особистості. Нерідко цю проблему ставлять у провину рок-музикантам.

Наприклад, у пісні “Free Love” гурту The Rolling Stones: “Let’s split another *bottle*, now / Let’s take a *hit*, loosen up” ми бачимо не завуальований заклик на вживання спиртних напоїв завдяки лексемі *bottle*. Longman Dictionary of Contemporary English наводить таке визначення слова «hit»: a feeling of pleasure obtained from taking an illegal drug [10, с. 833]. Отже, завдяки цій лексемі не лише пропагується вживання наркотичних засобів, але й наголошується на отриманні задоволення від них.

У тексті наступної пісні лексема “hit” характеризує лексему “money”: “*Money it’s a hit / Don’t give me that do goody good bullshit*” (Pink Floyd, “Money”), а саме задоволення від вживання наркотичних засобів порівнюється з приємним відчуттям від отримання грошей. У пісні “How Can I Stop” гурту The Rolling Stones герой не може припинити вживати наркотики, проте тут простежується ідея невживання наркотиків. Відомо, що якщо людина починає вживати наркотики, то для неї стає просто неможливим зупинитися. Можна припустити, що наступні рядки містять свого роду застереження інших від цієї загрози “How could I stop / If I could, I’d take you all the way... / Cause how could I stop / If I start”. У пісні “Cigarettes and Alcohol” гурту Oasis йдеться про молодого чоловіка, для якого метою життя стало вживання алкоголю та цигарок, у нього немає інших цілей і прагнень у житті: “Is it my imagination / Or have I finally found something worth living for? / I was looking for some action / But all I found was *cigarettes and alcohol*”.

Свідченням аморального способу життя також є вживання ненормативної лексики. Часто вживається нецензурна лексика щодо жінок, стосунків із ними, що підкреслює зневагу до них і відчуття переваги чоловіків над жінками: “From *femme fatales and dirty bitches / And daylight drabs and nighttime witches / And working girls and blue stockings / And dance hall babes and body poppers*” (The Rolling Stones, “I Go Wild”).

Можемо підсумувати, що в піснях пропагується розпусний, розгульний стиль життя. Зокрема, маємо пряму номінацію з використанням лексеми *lasciviously*: “I love men to be men / And women women / On special occasions / Diving and dipping / All get together and feel alright / All get together and fuck all night / *Let’s live lasciviously*” (The Rolling Stones, “Suck On The Jugular”). В іншому тексті бачимо, крім того, натяк на сексуальні стосунки з неповнолітніми дівчатами: “I’ve got to get to you first... / Before they lay their hands

on you / And make you just like the rest / Well now you’re only fifteen / I can see them now / Hanging around / *To mess you up / To strip you down / And have their fun*” (Depeche Mode, “A Question of Time”).

Отже, лексико-семантичне поле «мораль» виражається лексичними одиницями, які є прикладом порушення морально-етичних принципів і норм, а саме: *lasciviously*, *cigarettes*, *hit*, а також ненормативною лексикою.

Під час лексико-семантичного аналізу рок-поезії періоду 90-х років було виявлено інший складник мовної картини світу, а саме «свобода», яка є найголовнішим складником філософії рок-музики. У деяких піснях це простежується за допомогою низки метафор. Тексти пісень насправді можуть бути не відкриті читачеві, затемнені, насичені алюзіями, поставати як авторські філософські роздуми, діалог із слухачем. Наприклад, у фразі “On the day the wall came down / They threw the locks onto the ground / And with glasses high we raised / *A cry for freedom* had arrived” (Pink Floyd, “A great day for freedom”). Метафора *cry for freedom* чітко передає думки та настрої головного героя, сама назва цієї пісні (“A great day for freedom”) вже передбачає те, що в ній йтиметься про свободу. В автора свобода асоціюється з чимось величним і піднесеним, зважаючи на те, якими словами він її описує. Наприклад, уже на початку тексту маємо такі рядки: “lit up the night... / I woke ... the morning sun streamed in ...”, що метафорично передає відчуття отримання свободи.

У тексті пісні “Learning to Fly” (Pink Floyd) прагнення до свободи виражається за допомогою прямих номінацій і метафоричних висловів. Наприклад, із рядків “Can I *escape* this irresistible *grasp* / Can’t keep my eyes from the circling sky / Tongue *tied, twisted* / Just an *earth-bound* misfit” бачимо, що герой хоче звільнитися від якогось тягаря. Longman Dictionary of Contemporary English наводить такі визначення слів “tied”, “twisted”: to tie – to fasten things together or hold them in a particular position using a piece of string, rope etc [10, с. 1846]; to twist – to bend or turn something, such as wire, hair, or cloth, into a particular shape [10, с. 1903]. Отже, словосполучення “*tongue tied, twisted*” означає, що людина не має свободи у висловлюванні своїх думок, або навіть якщо і висловлює їх, то тільки в тому напрямі, що не суперечить прийнятим у цьому суспільстві ідеям і принципам. Крім того, ідею несвободи передають і такі лексеми, як “*escape*”, “*grasp*”, “*bound*”.

У наступних рядках висловлюється бажання стати вільним: “*Ice* is forming on the tips of my

wing / Unheeded warnings / I thought of everything / No navigator to guide my way home / Unladen, empty and turned to stone". Крила вже є символом польоту, свободи; летіти – означає бути вільним. Лід на крилах (*Ice is on the tips of my wing*), відсутність допомоги в пошуках потрібного шляху (*No navigator to guide my way home*) свідчать про неможливість звільнитися попри бажання. У наступних рядках: "*Across the clouds I see my shadow fly / ... a dream unthreatened by the morning light / Could blow this soul right through the roof of the Night*" знову постає опозиція ранку і ночі як метафоричне вираження свободи і несвободи. Далі своє піднесення, почуття свободи автор виражає такими словами: "*There's no sensation to compare with this / Suspended animation, a state of bliss*". Тобто свобода є благословенням (*bliss*) (Pink Floyd, "Learning to Fly").

Крім того, у текстах пісень цього періоду також можна побачити прагнення свободи у стосунках між закоханими людьми. Це «вільне кохання». Концепцією такого кохання є відсутність обов'язків, обіцянок і обмежень між парами. Це є свобода чи навіть окремий світ між закоханими, які відсторонюють від їхньої ідилії всі закони суспільства, релігії тощо. Саме в пісні "Free Love" гурту Depeche Mode можемо побачити втілення цих принципів: "*If you have been hiding from love / I can understand where you're coming from / If you've suffered enough / I can understand what you're thinking of / And I'm only here / To bring you free love / Let's make it clear / That this is free love / No hidden catch / No strings attached / Just free love*". Оскільки людина виступає за вільне кохання, то звичайні «стандартні» стосунки для неї виступають уже тягарем, вона відчуває себе в кайданах: "*The way you move / Is meant to haunt me / The way you move / To tempt and haunt me... / I know I walk every midnight to dawn / In chains, I'm in chains*" (Depeche Mode, "In Chains").

Герой наступної пісні настільки сильно виступає проти будь-яких обмежень у стосунках, що він готовий навіть покінчити з ними: "*Don't slap the cuffs upon my wrist / Baby you're tight or me / I warn you... / Don't try to reel me in / With all those charm school looks... / If you try to chain me up / I'll vanish like a broken dream / Don't get so tight*" (The Rolling Stones, "Too Tight"). Цікавим є застосування словосполучення "*slap the cuffs*" – надівати наручники, яке допомагає підкреслити відчуття несвободи у стосунках, проти якого виступає автор. Отже, для вираження свободи використовуються метафоричні вислови, такі як "су for

freedom", "tongue tied, twisted". В текстах пісень ми виокремили концепцію вільного кохання, яке виражається за допомогою прямої номінації "free love", тоді як в звичайних стосунках підкреслюється відчуття несвободи завдяки словосполученням "in chains", "slap the cuffs".

Останнім складником мовної картини світу рок-поезії 90-х років є лексико-семантичне поле «почуття». Це поле представлено лексикою, що має як позитивні, так і негативні конотації. Серед позитивних виражено почуття кохання. Отже, почнемо з прямої номінації, а саме зі слів *love, lover*. У рядках пісні "Love Is Strong" гурту The Rolling Stones «*Love is strong and you're so sweet / You make me hard you make me weak... / Your love is bitter*» підкреслюється сила кохання як найкращого у світі почуття, проте ми бачимо не лише позитивні емоції, але й присмак гіркоти, суму. Кохання не лише робить людину сильною, щасливою, але й привносить свої негативні риси. У цій пісні воно робить людину слабшою. У тексті пісні "Sweethearts together" того самого гурту також зображено подвійну природу кохання: "*Sweethearts forever / Two hearts together as one / But love is never easy / It's never silky smooth*". Тут має місце не лише пряма номінація, а й використання символу кохання – серця (*heart*). З одного боку, двоє закоханих разом, вони ніби одне ціле, проте не завжди все так гладко і добре в стосунках. Однак, судячи з того, що в назвах пісень використано лексичні одиниці з позитивним конотативним значенням, припускаємо, що автор усе ж таки вірить у щасливе й сильне почуття.

Наступна пісня "Free Love" гурту Depeche Mode, а саме словосполучення "free love" було вже віднесено до лексико-семантичного поля «свобода», проте воно належить і до поля «почуття».

У пісні "Thru And Thru" гурту The Rolling Stones ми вже бачимо кохання в найкращому його вираженні, коли закохані не можуть довго бути в розлуці, вони постійно чекають на дзвінок, готові розчинитися один в одному та завжди бути разом: "*Any minute, any hour / I'm waiting on a call from you / And you know this heart is constant / I'm your lover, baby / Thru and thru*". На щирість і незмінність почуття вказують слова "the heart is constant".

У наступному прикладі маємо почуття нерозділеного кохання, що порівнюється зі смертю, а людина відчувається так, наче собака, що вмирає: "*Without you I'm dead meat / I'm raggedy dog dying in the street*" (The Rolling Stones "I Go Wild"). В іншій пісні зображено втрачене кохання, проте

герой все ж таки сподівається, що воно повернеться: “We’re always *suffering* / Already *lost* / Please take these flowers / Smell the perfume / Let your soul come alive / Let there be *hope* / Hope in your heart / That our *love may revive*” (The Rolling Stones “Always Suffering”).

До групи негативних почуттів ми віднесли почуття неспокою, відчаю, песимізму. У пісні “Black Celebration” гурту Depeche Mode герой не має сподівань на краще майбутнє, песимістичний настрій підкреслюється антонімом “optimistic”, що для нього виступає настільки нереальним і недосяжним, як рай, дні в його житті змальовуються чорним кольором – «black days», що є символом відчаю, порожнечі, скорботи: “How you carry on / When all hope is *gone* / Can’t you see / Your *optimistic* eyes / Seem like *paradise* / To someone like me... / To celebrate the fact / That I’ve seen the back / Of another *black day*”. Рядки “I never close my eyes / I *never sleep* / I’m *staying on my guard*... / For me the *nightmares* only just begun” пісні “Mean Disposition” гурту The Rolling Stones розкривають відчуття неспокою людини, яка постійно очікує чогось поганого, має песимістичний погляд на життя. Лексема “nightmare” тільки підкреслює її відчай і розчарування в житті.

Герой наступної пісні також має дещо песимістичні настрої, він не хоче жити в світі, де йому доводиться брехати, проте саме ця негативна реальність дає йому надію і віру в краще майбутнє: “Take me away, cos I just don’t want to *stay* / And the lies you make me say / Are getting deeper every day / These are *crazy days* but they make me shine / Time keeps rolling by / We’re gonna make

a better day / All around the world” (Oasis “All Around The World”). Отже, в лексико-семантичному полі «почуття» ми виокремили групи почуттів із негативним і позитивним відтінками. До позитивних віднесли кохання, яке виражається за допомогою лексем із прямою номінацією “love”, “lover”, проте кохання в текстах набуває присмаку гіркоти, болю, суму. Серед негативних почуттів можемо назвати песимізм (“hope is gone”, “black days”), неспокій (“I never sleep”, “nightmare”).

Висновки і пропозиції. Отже, у результаті лексико-семантичного аналізу текстів рок-пісень було виявлено, що основними складниками мовної картини світу рок-поезії 90-х років є такі лексико-семантичні поля, як «мораль», «свобода», «почуття». До лексико-семантичного поля «мораль» ми віднесли лексичні одиниці, значення яких є прикладом порушення морально-етичних принципів і норм, а саме: lasciviously, cigarettes, alcohol, hit, а також ненормативну лексику. Для вираження прагнення до свободи було використано метафори, такі як “cry for freedom”, “tongue tied, twisted”. У текстах пісень ми виокремили концепцію вільного кохання, яке виражається за допомогою прямої номінації “free love”, тоді як у звичайних стосунках підкреслюється відчуття несвободи завдяки словосполученням “in chains”, “slap the cuffs”. Лексико-семантичне поле «почуття» було поділено на позитивні почуття (кохання) та негативні (неспокій, песимізм). Кохання описується прямою номінацією “love”, “lover”, песимістичний настрій – за допомогою словосполучень “hope is gone”, “black day”, неспокій – “I never sleep”, “nightmare”.

Список літератури:

1. Богатырева И. И. Языковая картина мира. URL: <http://www.portal-slovo.ru/philology/43646.php> (дата звернення: 05.09.2020).
2. Вайсгербер Й. Родной язык и формирование Духа. Москва, 2004. 232 с.
3. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. Москва, 2003. 349 с.
4. Лукаш Г. П. Картина світу як об’єкт вивчення лінгвокультурології. URL: http://ntsa-ifon-npu.at.ua/blog/kartina_svitu_jak_ob_ekt_vivchennja_lingvokulturologiji/2010-11-15-186 (дата звернення: 01.09.2020).
5. Маслова В. А. Когнитивная лингвистика : учебное пособие. Минск, 2008. 272 с.
6. Маслова В. А. Лингвокультурология : учебное пособие для студентов высших учебных заведений. Москва, 2001. 208 с.
7. Мораль. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Мораль> (дата звернення: 20.08.2020).
8. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика. Москва, 2007. 314 с.
9. Цивьян Т. В. Модель мира и ее лингвистические основы. Москва, 2006. 280 с.
10. Longman Dictionary of Contemporary English for Advanced Learners. Milano : Pearson Education Limited, 2009. 2082 p.
11. Rock Lyrics. URL: <http://lyrics.rockmagic.net/> (дата звернення 19.08.2020).

**Shmulia L. V. LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD OF THE 1990s ROCK-POETRY:
LINGUISTIC PECULIARITIES**

The article deals with important in the present-day linguistics problem of the language picture of the world. The definitions of world picture are suggested. The world picture is defined by most researchers as a holistic global image of the world. It is the result of all the spiritual activity of people which is the basis of human worldview, represents the essential properties of the world. The main varieties of picture of the world are presented. They are naive, scientific, religious, cultural, real and illusory. It is determined that the language picture of the world is a set of people's ideas about the reality at some stage of development reflected in language; the conception of reality which is reflected in linguistic signs – linguistic division of the world; language ordering of objects and phenomena; information of the world inherent in system meaning of words. The author defines that language picture of the world can be not only national, individual, but also a trend in music can create the language picture of the world. In addition, rock poetry as the lyrics of one of the most meaningful trend in music contains much linguistic material valuable in cultural aspects. The main components of the language picture of the world are revealed and described by means of the lexical and semantic analysis of these texts. As a result of lexical and semantic analysis of rock poetry, such lexical and semantic fields as “freedom”, “feelings”, “morality” were identified. The concept of “freedom” is the most important component of the philosophy of rock music in general. The lexical-semantic field “morality” is represented by vocabulary, which directly or indirectly denotes the neglect of moral and ethical principles and norms. The lexical-semantic field “feeling” is represented by vocabulary to denote both positive and negative feelings. Among the positive ones, love was found, and a group of negative feelings included feelings of anxiety, despair, and pessimism.

Key words: *picture of the world, language picture of the world, language, lexical-semantic field, connotation, rock poetry.*